

פעולת צדיק לחיים

אוצר החכמה

אח"ח 1234567 אוצר החכמה סא

אח"ח 1234567

אח"ח 1234567

האבן הזאת מצבת קבורת

חד מבני עליה • דניהירן ליה שבילי דשמיא • כבן עזאי בשוקי טבריא

אשר היה בתורה עמלו • בנגלה ובנסתר יומו ולילו

ידיו רב לו צדיק באמונתו • עולם האירה מתורתו • ואף כי אחר מותו

ויהי האיש ההוא גדול • מני"ד הרב הגדול • מבצר עוז ומגדול

מר קשישא • כולל כל דבר שבקדושה • חסידא קדישא ופרישא

מורנו ורבנו • הודנו והדרנו • עט"ר

המקובל האלקי המפורסם

כמהר"ר חיים ויטאל זצוק"ל

עלה שמים

יום שלושים לחודש ניסן ש' הש"ף לפ"ג

יה"ר שזי"ע ועכ"א

נפש אדוני צרורה צרור החיים כיר"א

הדפסה ברוזוצית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התוכנה

עץ הדעת טוב <אהבת שלום> - ג <מכתב יד> וויטאל, חיים בן יוסף עמוד מס: 412 הודפס ע"י אוצר החכמה

זרעו בחיים

ביתו וצאציו של רבינו

ככל מעשה רבינו זלה"ה, אשר בשמים עליותיו, ולא עשה דבר קטון או גדול עד שידע כי מסכימים עמו מלמעלה, היו גם זיווגיו מכוונים אל אותו מקום. וכאשר יראה הקורא בדברים הבאים לפנינו.

ביום י' חשון שנת שכ"ו, נשא רבינו לאשה את אשתו מרת חנה^א בת החכם^ב רבי משה^ג ב"ר סעדיה מתלמידיו של מרן הר"י קארו. וזאת אחר שאלת חלום שעשה, ואמרו הן^ד.

מאשה זו נולדו לו בנים ובנות והם: אנג'ילא, אשר מתה על פניו בקטנותה^ה. והאר"י הודיעו כי יבנה מאשה זו בבת נוספת^ו, ואולי היא בתו עזמי הנזכרת בין כתוביו^ז.

א. ספר החזיונות ח"ב אות ה. שורש נשמתה וענינה הודיע רבינו האר"י להרח"ו - שם ח"ד עמ' לא.

ב. שם אות ו. וח"ג אות ח.

ג. מחכמי צפת המוסתערבים וראש אחד הקהלים שם. בכל מקום שנמנו חכמים עם מרן על פסקיו נמצא גם את שמו. עיין אבקת רוכל סי' קכ"ד ובשו"ת ב"י דיני כתובות סי' ב ועוד. נפטר בליל שבת כ"ח אלול שנת של"ו כמש"כ בספר החזיונות שם אות כ"ד. (עיין יוסף בחירי עמ' שטז).

ד. שם אות ד.

ה. שם ח"ד אות ל"א. ובמקו"א (שם ח"א אות כ"ג) רשם רבינו מדברי מלאך הדובר אליו: 'זהנה בתך החביבה לך שהיתה נפש גדולה ומפי אותו עון הגז' נפטרה במגפה'. ואין המפורש באיזו בת מדובר כאן.

ו. שם. בשנת שנ"ג מסופר עליה כי חלתה חולי גדול וביום שבת היתה גוססת בלי שום הרגש ובליל מוצ"ש נתקרבנו אצלה לראות יציאת נשמתה... עד הבקר ואז פתחה עיניה וחזרה בדעתה... (סה"ח ח"א אות י"ז). אכן ככל הנראה מתה בקירוב לזה שכן בשנת שנ"ה - שנ"ו כבר נשא רבינו את אשתו השניה (אם לא שנאמר שגירש אשתו הראשונה, ועיין שם ח"ג אות ח' רשימה משנת שנ"ט ומשמע שם שלא היתה בין החיים וע"ע בח"ג אות ס"ב, משנת ש"ע, שם נזכרת מרת חנה בברכת המתים).

ז. ספר החזיונות ח"ג אות כ"ד.

בשנת של"ב נולד בנו יוסף, והעיד האר"י לרח"ו עליו: 'הנה בן אחד יולד לך עתה וכבר אשתך מעוברת. ובן הזה נפטר מן העולם בשנת של"ד לערך. על גדולתו ופטירתו כתב רבינו ברשימותיו: 'זיפטר מורי ז"ל, וגם הבן הנזכר נפטר אחר שני וחצי, וקראתי שמו יוסף. והיה תכלית הדעת, ושבווע קודם שנפטר דיבר דברים קרובים לנבואה".

בחודש כסלו שנת של"ה נולד לו בן נוסף וקראהו נחמיה. ונפטר אף הוא בהיותו בן י"ג שנה^ט. עליו רשם רבינו במגילת סתריו: 'וגם זה דיבר נבואה וראה מראות נפלאות בהקיץ'. ברשימותיו של רבינו נזכר גם בן בשם יהודה, וכנראה גם הוא בן מרת חנה"א.

בשנת שנ"ה – שנ"ו בקירוב, בשבת רבינו בדמשק, נשא רבינו את מרת ג'אמילה^{יב}. במקו"א רשם רבינו משם מורו האר"י המודיעו, כי כאשר יזכה להשלים את נר"ן שלו אזי יזכה ליקח את בת זוגו 'האמיתית' והאריך שם בסגולת ומעלת נשמת בת זוגו המיועדת לו^{יג}. וע"ד אלו רשם בנו בשם אביו, כי אמו מרת ג'אמילה היא בת זוגו 'האמיתית' הנזכרת^{יד}.

מאשה זו נולדו לו לרבינו מס' בנים הלא הם: הגאון הקדוש רבי שמואל אשר נולד לו בשנת שנ"ח^{טו}, רבי אברהם הנולד בכ"ה אדר שנת ש"ע^{טז}. בן נוסף נזכר בין כתיבותיו

הערות

- ח. ספר החזיונות שם.
- ט. שם אות כ.
- י. ועי"ש עוד מחזיונותיו אשר חזה.
- יא. ראה ח"ג אות ס"ב ושם נזכר כאחיו של יוסף.
- יב. עיין ספר החזיונות ח"ג אות ט"ו. מרת ג'אמילה היתה צעירה לימים מרבינו ונולדה בשנת של"ב שנת פטירת האר"י כמש"כ בנה הגאון רבי שמואל בהגהתו לשער הגלגולים דף ס"ב ע"א. וראה גם ספר החזיונות ח"ד אות נ"א.
- יג. ספר החזיונות ח"ד אות ל"ב.
- יד. עיין הגהתו לשער הגלגולים דף נ"ה סוע"א ודף ס"ב ע"א. ושם נזכרה בברכת החיים, והנה שער הגלגולים נכתב ע"י מהר"ש ויטאל בין השנים ת"יג – ת"יד (כנרשם בקולפון השער, עיין לעיל), ולמדנו כי בשנים אלו היתה עוד בין החיים. מרת ג'אמילה נזכרה ע"י בנה מהר"ש ויטאל בחיבורו חיים שנים ישלם (הל' פסח עמ' צח): "מורי הרב ולה"ה [היינו מהר"ח] היה מצוה שיניחו לו לכתחילה עשרה פתיתים לחם בעשרה מקומות מצוינים והיתה אמי הרבנית משגחת עליהם שלא יסחבום העכברים..." ראוי לציין כאן למש"כ רבינו בספר החזיונות ח"ד אות נ"א ברשימה משנת של"ב: זא"ל מורי [האר"י] שיהיו לי שתי נשים אחרות ומכאן ועד שנה זו או עד שנה וחצי אקח אשה אחרת ושמה אורא בואינא, [ישעה טובה בלשון ספרדי – תעלומות ל"ב ח"ב דף מ"ט ע"ד] ואח"כ אקח אשה אחרת ושמה... [חסר בכתה"י] והיא בת זוגי. על אשה זו אין אנו יודעים דבר.
- טו. בחתימת ספרו מקור חיים (נדפס לראשונה בליוורנו תקנ"ב) כתב מהר"ש ויטאל: 'אמר הצעיר שמואל המחבר

אוצר החכמה

של רבינו: רבי יוסף.

תולדותיו של רבי שמואל קובעים להם מקום בפני עצמן^י ואין מן הדין שיבואו
אגב גררא בתולדות אביו הגדול. ולפיכך לא נרשם כאן אלא ראשי מילין מתולדותיו
ופעולותיו.

'קדוש ה' עיר וקדיש הוא הקדוש הרב המקובל האלהי^י 'החסיד והעניו^י הדין
המצוין הגאון רבי שמואל נולד לאביו הגדול בשנת שנ"ח. והיה אביו מייקרו עד למאד,
והודיעו שורש נשמתו וכל בחינותיו^י, עד שהיה רואה בו גם מנשמת מורו הגדול, רבינו
האר"י כב.

חמיו של הרש"י^י הלא הוא הגאון הנודע, מחכמי דמשק, הרב המוסמך רבי יאשיה
פינטו זלה"ה^י בעל כסף נבחר וש"ס, הידוע גם בכינויו הרי"ף^י.

והנה הגם כי לא ארכו ימיו במחיצת אביו, שכן במות עליו אביו היה בין כ"ב שנה.
עכ"ז לפי מיעוט שנותיו הרבה מקנתו קנין תורה מאביו, לאשר אביו שקוד עליו
להחכימו ולהכניסו בעמקי החכמה הפנימית^י. והוא מכנהו לרבינו בכל מקום מורי ז"ל.

אוצר החכמה

אוצר החכמה

- ס"ט עלי לשבח לפאר לרומם להדר לנותן ליעף כח, וזיכני להשלים הספר הזה ביום ר"ח שבט משנת חמשת
אלפים וארבע מאות ותשע ליצירה בהיותי בן חמישים ואחת למולדתי. וראה גם בשער ההקדמות בעצם כ"ק
ושם: ותהי השלמת הספר... שנת השק"ס... בהיותי ק' נ"ב שנה למולדתי.
- טז. עיין ספר החזיונות ח"ב אות נ"ד וח"ג אות ס"ה.
- יז. עיי"ש על חלום שחלם בשנת שס"ט ושם ח"ג אות כב. ושם כ"ה ושם אות נ"ג ואות ס"ב.
- יח. פרשת ימי חייו וכל תוקפו וגבורתו יפה נדרשת בראש ספר תשובותיו אשר הופיע מכת"י ב"ב תשכ"ז. ומשם רוב
הפרטים שבדברינו הקצרים.
- יט. מתוך המון שבחיו שרשם הגאון רבי חיים פלאגי בהסכמת ספר פתח הדביר (ח"ב אזמיר תרכ"ג).
- כ. כך הכתירו הגאון רבי דוד קונפורטי זלה"ה (אשר היה ממכירין וקיבל ממנו מסורות שונות) בספרו קורא הדורות.
- כא. ראה בהגהתו לשער הגלגולים דף נט, א.
- כב. ספר החזיונות ח"ג אות לו.
- כג. בספר החזיונות ח"ב אות מ"ח רשם רבינו: 'שנת ש"ע י"ח כסלו. חלמתי שהיתי משדך לבני שמואל עם בת שלמה
רגואן...'. ואין ידוע אם חלום זה התגשם ואימתו.
- כד. בשער הגלגולים ערך מהרח"ו כותב שהיה זה לעת זקנותו של הרי"ף.
- כה. שלשה תשובות מתורתו קבע מהר"ש ויטאל בקובץ תשובותיו סי' א' כ"ו כ"ח. דרוש ליום תשלום השנה לסילוקו
באדר הת"ט מאשר דרוש דרש עליו רבינו נדפס בספרו מקור חיים דף פ"א.
- כו. עיין ספר החזיונות שם ובהקדמת מהר"ש ויטאל לספרו מקור חיים.

ואף כי במותו היה אביו טורח להצלחתו ומשיב לו על כל ספיקותיו כאשר רשם מהר"ש ויטאל¹ כי: '...וכמו כן אירע לי עם אבא מארי זלה"ה ביום פטירתו. גם הוא אמר לי שלא אפחד מכלום, כי כל מה שארצה אשאל ממנו בקברו, והוא ישיב לי, וכן אירע לי כמה פעמים, ששאלתי על קברו כל מה שרציתי, והשיב לי כל שאלתי, זכר צדיק לברכה'.

בביתו של הרש"ו בדמשק נתאספו חכמים גדולים ורשומים אשר חשקה נפשם לרדות דבש מגווית האר"י החי ולהשתלם בחכמת הנסתר. ומהם גאוני הקבלה רבי יעקב צמח ורבי מאיר פופראש. גם קדוש ישראל רבינו בעל השל"ה היה מבאי מעונו של מהר"ש ויטאל, לשם הגיע כדי לחזות בספר עץ חיים ירושת אביו הגדול רבינו זלה"ה. עיין בכ"ז לקמן פרק כל הכתוב לחיים.

מהר"ש ויטאל ממלא מקום אבותיו, רבינו זלה"ה וחמיו הרי"ף זלה"ה היה, וישב על כסאות למשפט בדמשק רבתי². שם היה עסקו לעשות שלום בין אדם לחבירו ובין איש לאשתו להשיב אמרים אמרי אמת ולהוציא לאור משפט ישרי³ וגם בעסקי הגיטין היה לו יד וחלק⁴.

כאביו הגדול רבינו זלה"ה היה גם מהר"ש ויטאל ספרא רבא⁵ וחיבורים רבים בכל חדרי תורה מידו יד הקודש הניח אחריו. את רשימת ספריו ועניינם מנה והזכיר בראש ספר תשובותיו באר מיים חיים וז"ל שם:

אמר שמואל בן הרב הגדול המקובל האלהי כמה"ר חיים ויטאל זלה"ה בן המאושר הישיש זקן ונשוא פנים כמה"ר יוסף ויטאל זלה"ה סופר התפילין, באשרי כי אשרני יוצרי ונתן לי יד ושם כשם הגדולים אשר בארץ המה, המה היוצרים ואנשי שם, ונטעתי לי בתים מלאים שמן ויצהר ואילנות עושים כל פרי תמידים כסדרן ומוספים כהלכתן תוספות מרובה על העיקר בביאור מאמרים ומדרשים רצים ואצים בדרושים לכל

כז. בהגהה בסוף ספר שער הגלגולים.

כת. ראה באר מים חיים סי' י"ב ועוד.

כט. הקדמת ספרו מקור חיים.

ל. ראה בתשובותיו סי' כ"ב וכניכר כ"ז מספרו חכמת נשים מהל' גיטין. ראה לקמן.

לא. ובשער הגלגולים דף נט ע"א. כתב מהר"ש ויטאל משמו של אביו כי נתגלגל בו נשמת סביו הסופר רבי יוסף.

וסיים: 'ולכן גם אני יש לי יכולת כתיבה מעט'.

חפציהם נדרשים מידי שבת בשבתו וקראתיו ספר תוצאות חיים^ל כדי להזכיר שם אדוני אבי מורי זלה"ה ועל הטוב יזכר שמו.

ועוד הוספתי ידי שנית להקריב עולת חודש בחדשו לחדשי השנה בדרושים נכוחים למשמרות ראשי חדשים וקראתי שמו ספר מקור חיים^ל ועוד שלישית ההין בגופי תורה בסדר נאה לגיטין ולחליצה הלכה פסוקה לבלי ילאה הרוצה להכנס בעובי המלאכה הקשה וקראתי שמו ספר חכמות נשים^ל. ועוד הוספתי רביעית ההין יין לכבש האחד כבשוננו של עולם רזי התורה מאשר יסדתי מאשר קבלתי ממורי זלה"ה בספר עץ חיים ובנה בניתי בית זבול לו בשמונה שערים^ל מוצב על אבני הקדש כאשר הוא גנוז בבית אוצרותי ולקטתי ממנו בכורים מראשיך פרי הכונות בתפלות בימי חול ובשבתות ובימים טובים ובימים נוראים וקראתי שמו ספר חמדת ישראל^ל ולמי כל חמדת ישראל כי אם לידע אבינו שבשמים ולעבדו בלב שלם כמאמר החכם דע את אלהי אביך ועבדהו. ועוד הוספתי חומש על הקרן קרני ההוד בספר מלקט בחכמות התכונה והוא בדיעת המזלות ושינוי האוירים וקור וחום ואותות השמים ומבטיהם וגורלות אמיתיות כמו גורל החול וחכמות הזהירג'א^ל וקראתי שמו ספר שער השמים^ל. וכעת לעת זקנתי כי כשל כח הסבל לסבול עול של רבים אמרתי... ולכן טוב לי שאחפש בכתבי ובאמתחות גנוי מאשר טרחתי בימי בחורתי בלשונות קשים מרש"י ותוספות וסוגיות בתלמוד ואף על זה פקחתי עיני אולי אמצא לקט מאשר נעשה לי שכחה מאשר ולא כל אשר היו באים לפני לדרוש אלהים בדברי ריבות בשער בת רבים ובדברי איסור והיתר ובדיני גיטין וקידושין. ובדיני עיגונא דאיתתא, ובאמת כי רובם ככולם יצאוני

לב. חיבור זה לא נדפס ומצוי היא בכת"י. בשנת תש"ס נדפס בירושלים מכת"י ביאורים מרכינו על רש"י על התורה. בראש כחה"י נרשם: 'חידושים מאשר חידשתי בדברי רש"י זלה"ה על התורה ומקצת ששמעתי ממורי (מהרח"ו) זלה"ה ומקצת מסורות'. והגם שחיבור זה אינו תוצאות חיים הנזכר, קרא המהדיר לכתב היד בשם זה, להיות תוכן החיבורים דומה.

- לג. נדפס לראשונה בליוורנו תקנ"ב.
- לד. נדפס לראשונה מכת"י ק בירושלים תש"ס.
- לה. עיין לעיל, ושם נתבאר בהרחבה מלאכת מהר"ש ויטאל בזה.
- לו. נדפס לראשונה במונקאטש תרס"א (מכת"י שהיה ברשות החיד"א) ע"י האדמו"ר ממונקאטש בעל מנחת אלעזר. וכבר נתברר כי החלק השני של הסידור הנדפס לא ממהר"ש ויטאל יצא ואינו אלא מעשה ידי סופר אשר ניסה להשלים את כחה"י החסר אשר היה לפניו.
- לז. עיין לעיל על בקיאותו של רבינו זל"ה במקצוע זה.
- לח. לא נדפס ואינו ידוע.

ואינם ומשארית הפליטה הנמצא לקטתי להשאיר נחלה וקראתי להם כשם הגדולים ספר באר מים חיים^{לט}... ועוד הוספתי ללקט כל סוגית התלמוד ושיטת ההלכות בכל התלמוד^מ ובהרמב"ם^{מא} ובמהרי"ק ובבעל הלבוש ז"ל^{מב} וקראתיו חיים שניות^{מג}, ועוד הוספתי ללקט חכמת חיצוניות ורפואות וסגולות וקבלה מעשית ולחשים על ספר האלפא ביתא וקראתי שמו תעלומות חכמה^{מד}.

הפסוק

באחרית ימיו ירד מצרימה ושם מצאנוהו שקו"ט עם חכמי וגדולי העיר, בדינים מוקשים, אשר הביאו הם לפניו^{מה}. ובדרך אביו הגדול, אשר היה קורא ומעורר העם לתשובה, דרך גם בנו, וכאשר העידו בו במצרים כי 'הוא על תיקוני תשובה מתהלך, בצום וטבילה ותענית בהפסקות ומלקות'^{מו}.

וידענו גם כי פנו אליו למצוא מזור ותרף כרופא הנפשות אשר בקי בחכמה זו מורשת אביו רבינו זלה"ה^{מי}. במצרים חיים לישראל שבק בשנת תל"ז^{מז}. הניח

לט. נדפס לראשונה מכת"ק בב"ב תשכ"ט.

מ. חידושי למס' סנהדרין ושבועות בתוספת הקדמת החיבור נדפסו בתלמוד הוצאת אל המקורות.

מא. נדפס לראשונה מכת"ק בירושלים תש"ס.

מב. נדפס בחלקו מתחיל בתוך ס' פתח הדביר ח"ב [אזמיר תרכ"ג] וח"ג [שם תרל"ג]. ושוב נדפס בשלמותו בירושלים תש"ס.

מג. שמו של החיבור נשתנה ע"י רבינו בעריכה הסופית ונקרא חיים שנים ישלם – ראה בכל החיבורים הנז"ל.

מד. לא נדפס ואינו ידוע.

מה. עיין הסכמתו בתוך תשובות בעי חיי (חלק אהע"ז סי' י). 'גם המעשה עצמו בא לפנינו בבית הועד באמצעות הרבנים של מצרים יע"א ונשאו ונתנו בו ועלה בידנו היתרא וכו' ובתשובות דרכי נועם (חלק יור"ד סי' נ"ה) ז"לא חתמתי פה אלא משום דשאלו ממני דעתי החלושה'.

מו. ציצת נובל צבי עמ' 73.

מז. ראה בסו"ס שער הגלגולים, מעשה של הרוח: 'אמר הצעיר שמואל ויטאל, היום אביעה חידות, ממה שאירע לי במצרים יע"א, ממעשה שאירע לאסתר תברך מנשים, בת הר' יהודה וייסר יצ"ו, שנפגעה ונשארה בפגיעותה ובכאב לב יותר משני חדשים אחר שנשאת, ואח"כ יום אחד הפצירו בי, שאלך ואבקר אותה... ואח"כ פתע פתאום והנה קול אחד צועק מפני הנערה, ומדבר ואומר, הן אני נשארתי לבדי יחידי בגוף הנערה הזאת, ואני רוח יהודי אחד, ולכן תמהרו ותקראו לי להחכם ר' שמואל ויטאל יצ"ו, כדי שירפאני ויוציאני מזה, ותכף קראו אותי, והוכרחתי לילך אצלה מפני הכבוד הבאים... אח"כ שאלתיו, ועתה מה אתה רוצה, והשיב לי שאתקן אותה, ואוציא אותה מן הגוף הזה בחכמתי הגדולה, שהוא מכיר אותי, ממה שמכריזים עלי בשמים... ואחרי שסיים שם הרצאת כל סדר תיקון נורא זה סיים: 'זוה נעשה על ידי, יום ה' כ"ז לתמוז, שנת התכ"ז ליצירה פה מצרים יע"א. וכתבתי כל זה מזכרת לבאים אחריו, למען ידעו כי יש אלהים בישראל. הצעיר שמואל ויטאל ס"ט'.

מח. ראה בתולדותיו שם עמ' רצ"ו.

תולדות רבינו חיים וויטאל זלה"ה

אחריו את בנו כמוהר"ר משה ויטאל מרבני מצרים^{מט}, זולת בן נוסף אשר מת על פניו^נ.

בני ישראל
אשר חסידים
אשר חסידים

אוצר החכמה

ספר חסידים

מט. שקלא וטריא עם הרב גינת וורדים ריש אר"ח ובשו"ת דרכי נועם חו"מ סי' נ"ז חתום בהסכמה על פסקו של בעל דרכי נועם ועוד. והרב חיד"א ראה שמונה שערים מועתקים בכת"י^ק, עין שם הגדולים מערכת ספרים ערך כונות. נ. והוא מקונן מרות עליו בתשו' באר מים חיים סו"ס מ"א ובסי' מ"ד ('בני ידידי שני לבטן') וראה גם בהקדמת ספרו מקור חיים.

כל הכתוב לחיים

1234567

כאשר נבוא לתאר ולרשום המון ריבוי כתיבותיו מתורת רבו האלהי האר"י ז"ל, ישתוממו כל רואיו על המחזה, מה עצמה ומה גדלה השגתו, עד שבזמן כה מועט – פחות מב' שנים – השיג כל זה. והן המה העדות והמופת היותר גדולים על סגולתו ויקרתו של רבינו. וכאשר כתב נכדו החכם רבי משה, בן בנו מהר"ש ויטאל^א:

'...אך דעו נא כי מזה יוכר גודל מעלת נשמתו, אשר זה יגיד רוב חכמתו שקבל הוא ז"ל מהאר"י ז"ל בשנים מועטות, כי לאדם אחר היה צריך לקבל חכמה זו לפחות בעשרים שנה...^ב [והוא] בשתי שנים קיבל כל החכמה הזאת מרבו האר"י, ולולי גודל נשמתו לא נסתייע לכל זה.'

וכבר הזכרנו לעיל מדברי הרב חיד"א (שה"ג בערכו) שעמד אף הוא על ענין זה היוצא מגדר טבעו של עולם וכתב: '...ובוא וראה שכל החכמה למד בשנה ועשרה חדשים והוא לפלא. אך כבר נודע שהרב השקוה למהר"י ז"ל מבארה של מרים בים טבריה ונתישבה החכמה בקרבו ובצירוף נשמתו העליונה והרב הקדוש המלמדו להועיל זי"ע:'^ג

☆☆☆

בדברינו הבאים נרשמו כל חיבורי רבינו מתורת רבו האר"י. חיבוריו של רבינו עצמו, והם בכל פרד"ס התורה, נפרטו ותוארו לקמן פרק 'כתיבה לחיים'.

ואת זאת נודיע נאמנה, כי הדברים האמורים כאן אין משום תיאור מדויק של תוכן הכתבים אותם רשם רבינו מקבלת רבו, וזאת משום שלא באנו לכלל מידה זו. ולכך אין כאן אלא תיאור חיצוני על כתיבת החיבורים, מוצאן סדרן וזמני הדפסתן. גם אלו לא משלנו יצאו, לא נכנסו בחקר הדברים וליבונן אלא סמכנו על עבודותיהם ורישומיהם של קודמינו^ד. וחמרא למריה.

א. נדפס בהקדמת ספר החזיונות מהדורת ירושלים תשנ"ב.

ב. בנין אריאל (ירושלים תשמ"ז, שער הכתיבות), כתבוני לדורות (מהדורה שלישית ירושלים תשנ"ח).

הכתיבה הראשונה – 'מהדורה קמא'

^ג כאמור לעיל (פרק 'עמו מקור חיים') בעת שבתו של רבינו מול פני הקודש רבו האר"י, רישם היה רבינו את תורתו בקונטרס בקיצור נמרץ ותו לא^ד. קונטרס זה היה פעמים רבות יסוד לדברים שנכתבו בהרחבה בחיבורים האחרים^ה. אכן עוד בחיי רבו החל בכתיבת הדברים בהרחבה אך לא השלים הדברים במתכונת זו^ו. רק עם סילוקו של רבו נכנס רבינו למלאכת הכינוס והעלאה על גבי כתב מכל אשר מיד ה' עליו השכיל מתורת רבו הגדול.

בתחילת מלאכתו נטל אליו רבינו את כתבי החברים, ומשם ליקט מהדברים ששמעו הם^ז, ואת אשר הסכימה יושר דעתו עליהם, אסף לתוך כתביו^ח. והחל בכתיבת חיבור כולל ומושלם מקבלת רבו.

ואף שנהג רבינו בכל כתיבותיו, זהירות מופלגת לבל ישלטו ידי אחרים בהן ולא הוציאן מתחת ידו מעולם. וכאשר סופר לעיל, עם כל זה עלה בידי חכמי דורו אשר נכספה וגם כלתה נפשם לאחוז בתעלומות חכמה, להעתיק מכתביו של רבינו איזה סך גליונות. וכאשר מספר החסיד ר"ש שלומיל באגרתו^ט:

- ג. דיבור זה נכפל עם האמור לעיל שם, כי כאן עיקרו ומקומו.
- ד. 'ודע כי בעת ששמעתי זה הטעם הדי' כתבתיו בקצור נמרץ ואעתיקנו לך פה', (מב"ש ש"א ח"א פ"ג); ודע כי מצאתי כתוב בקונטרס... עכ"ל הקונטרס שמצאתי כתוב מכ"י מעת ששמעתי מפי מורי ז"ל, (שער הכוונות דרושי ויעבור דרוש ב').
- ה. 'ודע כי הדרוש הנזכר כתבתיו בקצור נמרץ בראשי פרקים בעת ששמעתי ממורי ז"ל ועתה בבואי להעתיקו ולהרחיבו נעלם ממני הבנת ראשית דבריו בענין זמן הנערה ולכן רציתי להעתיקו כמו שהוא שם', (שער ההקדמות פ"ד ע"ב).
- ו. עיין: כתבי רבי חיים ויטאל בקבלת האר"י, מוריה ס"א סיוון תשמ"א. וכך נרשם בראש כתה"י: 'זהנני היום בין כ"ט שנים למולדתי אשר היא שנת השל"א'.
- ז. והוא מן התקופה הראשונה שכבר זרח אורו של האר"י בצפת אך רבינו טרם מקבל מפיו, עיין לעיל פרק זיבחר בחיים' שרבינו עצמו מודיע על כך.
- ח. עיין ע"כ בדברי הר"ש שלומיל המובאים בסמוך. וכן בדברי רבינו מהרח"ו בהקדמת ספרו עץ חיים הנדפסת להלן.
- ט. האגרת השלישית, האר"י וגוריו עמ' נ"ח ואילך.

'...וכך נשאר העולם ט"ו שנים בחושך אחר פטירת הרב [האר"י] ע"ה, ומהרח"ו לקח בין כך ובין כך כל הקונטרסים, והיה מעתיק כל החדושים שלא שמע הוא, והיה מצרף אותם עם החדושים שלמד הוא וכתב בצדו זהו מן החברים. וסידר כל הדברים כל דבר ודבר על מקומו הראוי לו... ועשה מהם חיבור אחד נאה דבר דבור על אופניו. וחלק אותם לחלקים... וקרא אותם עץ חיים. והנה הוא גנוז אצלו לא שזפתו עין רואי.

עד שנתעורר גדול בישראל אביר הרועים כמהר"ר יהושע י' נון ע"ה, ואף כי היה לזה הרב כמעט כל חמדת ישראל שהיה אב"ד בצפת, וראש לכל ראשי הישיבות דצפת ועל פיו יבואו כל ההקדשות של כל הגולה והוא היה המשביר והמספיק לכל חכמי צפת ולכל העניים והאלמנות, ומלבד זה היה עשיר מופלג בממון, ואעפ"כ היה משפיל עצמו לפני מהרח"ו נר"ו כתינוק... בוכה ומתחנן לפניו, כעבד בפני רבו... ועם כל זה לא היה יכול לפתותו, להיות שאמר כמהר"ח נר"ו שאין רשות נתונה מלמעלה עדיין. והיה ר' יהושע בן נון עומד על משמרתו ומצפה לרחמי שמים.

עד שאחר כך נפל כמהר"ח למשכב והיה מוטל על ערש דוי שנה תמימה שלא היה יודע בין החיים למות, אז ר' יהושע בן נון נתן ג' זהובים לאחיו של כמהר"ח ושמו כהר"ר משה נר"ו, על מנת שיביא לו הספרים ולהחזירן אחר ג' ימים. מיד הלך כמהר"מ נר"ו והשתדל ופתח בהחבא והביא לו הספרים אבל לא כולן... ותיכף שכר ר' יהושע בן נון מאה סופרים ונתן לכל אחד ששה ניירות ותיכף העתיקו אותו בג' ימים ותיכף באותו שעה חזר כמהר"ח לבריאותו, ולא היה ר' יהושע בן נון יכול להשיג יותר מן אותם הספרים שלא העתיק. ומאותו היום והלאה נתפשטו הספרים בין יחידי סגולה בארץ ישראל לבד י"א.

ספרי ליקוטים דרושים וכוונות

מתוך כתבים אלו ערכו חכמים כו"כ חיבורים – קבצים, בהם כנסו את כל אשר מצאה ידם, וחלקוהו לג' חלקים: ספר דרושים, ספר ליקוטים, וספר כוונות. מלאכת קיבוץ ועריכה זו נעשתה בידי כמה וכמה חכמים ומהם: רבי אפרים פאנצירי"ב. רבי

- י. חתום על שטר ההתקשרות של תלמידי האר"י לרח"ו – הנדפס לפנינו. ושם כתבנו איזה פרטים מתולדותיו.
- יא. לפי דברי הר"ש שלומיל הרי שהיה כ"ז בשנת שמ"ח לערך (ושיעור הדברים כך: האר"י חל"ש בשנת של"ב, הוסף עליהם עוד ט"ו שנה וכן כשנה בה חלה רבינו), אך אפשר שאין תאריך זה מדויק, שכן לפי תעודה אחת שהיתה לנגד מהדיר תולדות האר"י (ע"ש עמ' 76) עולה כי הריב"ן נהרג בשנת שמ"ה.
- יב. הר"א קרא לסדרת כתבים אלו בשם כולל 'גליא עמיקתא'. הר"א תלמיד הרח"ו היה ראה לעיל פרק 'מים חיים ונוזלים מן לבנון'.

ס' תולדות אר"י
עמ' 76
וה'תש"ב: ר"ס
מהר"ח (ה'תש"ב)
דחת"ס, תש"ב (נכס)
דחת"ס אר"י
ע"ה

בנימין הלוי"י ועמו רבי אלישע גושטאלה"ד. רבי מלכיאל אשכנזי"ט.

אכן ספרים אלו רחוקים מן השלימות, גם משום שבזמן ההוא, בו נעתקו הכתבים מכתביבותיו של מהרש"ו, טרם נסתיימה על ידו מלאכת העריכה, וכן משום שלא עלה בידם להעתיק אלא מקצת מן הכתבים, ולפיכך לא עלתה מלאכתם בשלמות הנרצית.

בשנים האחרונות עלו ונדפסו ע"י מכון אהבת שלום בירושלים: ספר הדרושים – ירושלים תשנ"ו. ספר הכונות – ירושלים תשס"ד. מתוך כתבי ידו של רבי אפרים הנזכר"ט.

ספר עץ חיים

רבינו גופיה ערך את כתביו שלו לכלל חיבור, קראו עץ חיים, והוא חיבורו הכולל והגדול בו הכיל את כללות תורת רבו וערכה בשני חלקים כשכל אחד מהם מכיל

יג. מחכמי צפת 'חכם וחסיד יחיד בדורו' – הרא"ן פואה בשו"ת הרמ"ז סי' כ"ו. תלמידו של רבי חייא רופא תלמיד רבינו (ראה לעיל פרק 'חלקם בחיים'). בשנת תי"ט לערך גלה לאיטליה ושם קיבל ממנו תלמידו המובהק הרמ"ז. נסתלק זקן ושבע ימים בשנת תל"ב בעידון. ראה עליו דור אחד בארץ עמ' קמ"ב ואילך.

יד. חכם איטלקי. (ראה אור החיים לרח"מ מס' 374: הרב המקובל מו"ה אלישע איטאליאנו) עריכתם היא המצויה ביותר בכתבי היד (בנין אריאל עמ' כ"ה). מלאכתם נזכרה אצל הר"מ פאפרש בהקדמת ספרו דרך עץ החיים: "...לכן אורו מתנים וחלצים הרבנים הרוממים והשלמים הדיינים המצויינים גאוני א"י מהר"ר בנימין הלוי ומהר"א ראשמאל"ה נר"ו, ואמרו לתקן וסידרו מכל הקונט' שהם נמצאו מהם ג' ספרים. הלא הם ספר ראשון ס' הדרושים ושמו בסופו מה שמצאו דרושים מגלגולים ומהם הקדמות הרמות למתחילים, וספר הכונות של כל השנה, וספר הליקוטים מה שמצאו מדברים קטנים הכל חבור בילקוט אחד ושמו שמם ספר ליקוטים, ואמרו לתקן ולא תיקנו. בספר הדרושים שלא שמו לא קשר דרוש לדרוש ולא שמות לדרושים בשום שער ולא חלקו לפרקים ראוי וכנכון, ובספר כונות אמת שרצו לסדר כסדר תפלות השנה ולא התחילו ולא סיימו ועירבו ענין בענין עד שכאשר לומד האדם בשחרית שבת ימצא עניינים של חול ולהיפך וס' הליקוטים לא תיקנו שום דבר מכל וכל עד שיקוץ המעיין בחייו, וגדולה מזו שהיה חסר (מהם) הטוב העיקרי כמה וכמה דרושים עיקרים פרטים וא"כ איך היה אפשר לעשות להם סדר...".

טו. מחכמי חברון – קוה"ד דף מג, ב. ונזכר גם בשל"ה הק' (מס' יומא עמוד התשובה פרק נר מצוה אות ה: 'זהא לך המנהג דקהלה קדושה חברון תוב"ב מפי הרב הגדול החכם השלם החסיד העניו מהר"ר מלכיאל אשכנזי זלה"ה'). כתבי יד המכילים את עריכותיו נרשמו בבנין אריאל עמ' כ"ד. הכתבים בעריכתו נאספו לששה כרכים, ואחד מהם נקרא ספר הכונות. על שמות שאר החלקים אין אנו יודעים. בכ"ל מונט' (עיין בנין אריאל שם) נמצא כתוב: 'עוד עבר עלינו החכם כמוהר"ר מלכיאל אשכנזי, נסע למסעיו לחברון לדור שמה שנה... היו בידיו ששה ספרים כתיבת יד מקבלת החכם החסיד האלהי כמוהר"ר יצחק אשכנזי זצוק"ל נכתבו מפיו ע"י תלמידו החכם המקובל כמוהר"ר חיים ויטאל נר"ו. מברכת החיים שנשמכה למהרש"ו למדנו שנעשתה עריכה זו בחייו והם מן הכתבים שהוצאו מתח"י של מהרש"ו.

טז. ועי"ש במבוא בפתח הספרים – כי ככל הנראה עריכת רבי אפרים היא הקדומה ביותר ומשום עלתה ההסכמה להדפיס את חיבוריו – עריכותיו שלו דייקא.

ארבעה שערים. בסוף כל שער הציב מהרח"ו מה שרשם מדברי החברים ששמעו מאת רבו, מה שלא שמע הוא.

על הזמן בו ערך רבינו את חיבורו זה נוכל למוד מן האמור בראש הקדמת החיבור¹:

'אמר הצעיר מעיר הדל באלפי חיים ויטאל בן לא"א הרב יוסף וויטאל זלה"ה בהיותי בן שלשים לכח תשש כחי ישבתי משתומם. ומחשבותי תמהים. כי עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו. רפואה לא עלתה למחלתינו. אין מזור לבשרנו. ולא עלתה ארוכה למכתנו לחרבן בית מקדשינו. הנחרב זה היום אלף ות"ק וד' שנים'.

תאריך זה שרשם רבינו יכול להתפרש מט' באב של"ב עד חשון של"ג². היינו מייד אחר פטירת רבינו האר"י בה' באב של"ב. ויש לשער איפוא כי תאריך זה אינו תאריך סיום הכתיבה אלא תחילתה.

ואלו הם שאר דברי רבינו³, בו מבאר הוא תוכן חיבורו זה:

'...ולכן אני הכותב הצעיר חיים וויטאל רציתי לזכות את הרבים בהעלם נמרץ והמשכילים יבינו. וקראתי שם החבור הזה על שמי ספר עץ חיים וגם ע"ש החכמה הזאת העצומה חכמת הזוהר הנקרא עץ חיים ולא עץ הדעת כנ"ל בעבור כי בחכמה הזאת טועמיה חיים זכו ויזכו לארצות החיים הנצחיים ומעץ החיים הזה ממנו תאכל ואכל וחי לעולם...'.

זראיתי לחלק הספר לב' חלקים וכל חלק מהם יתחלק לד' שערים.

החלק הא' יתחלק לד' שערים ואלו הם: [א] השער האחד במה שהעתיקתי מכתובת יד מורי זלה"ה עצמו שביאר כמה מאמרים וכמה דרושים. [ב] השער הב' בהקדמות ששמעתי מפי מורי זלה"ה. [ג] הג' בביאור כמה מאמרים מן ס' הזוהר וס' התיקונים ושאר מאמרי רז"ל בתלמוד ובאגדות. [ד] השער הד' בביאור פסוקים נפרדים בכל הכ"ד ספרים.

יז. נדפסה בראש דרך עץ חיים ונרשם בראשה שהוא הקדמת מהרח"ו לשער ההקדמות (היינו השער השלישי שבעץ חיים שלו). אבל היא הקדמה לספר עץ חיים כולו.
יח. שכן רבינו נולד בחשוון ש"ג. כאמור בראש דברינו.
יט. בהקדמתו שם.

והחלק הב' גם הוא נחלק לד' שערים: [ה] השער הא' בביאור כונת התפילות של החול ושל השבתות וימים טובים ור"ח וחנוכה ופורים וכל המעשים והמצות הנהגות בכל זמנים אלו. [ו] השער הב' בביאור טעמי קצת מצות וסידרתם כפי מקומם בכל פרשה מס' פרשיות. [ז] השער הג' שער רוח הקודש ביחודים והנהגות לקבל ולהשיג רוח"ק ובקצת כונות ותיקונים על קצת עבירות ודברים אחרים ולהודיע ענין חכמת הפרצוף מה ענינה וכיוצא בה. [ח] השער הד' דרוש הגלגול ובה יודיע ג"כ שרשי נשמות פרטיים של הנביאים ותנאים ואמוראים.

'...גם צריך שתדע כי בסוף כל שער ושער כתבתי כמה דרושים שקבלתי ושמעתי מפי קצת תלמידי מורי זלה"ה ששמעו מפיו באיזה זמן שאני לא הייתי יושב שם וראיתי לכותבם בכל סוף כל שער ושער כפי ענייני ע"כ הקדמת הרב המחבר זלה"ה: את מלאכת הקודש שעשה רבינו, עד הגיעו לכלל חיבור זה מתאר הר"מ פופראש': '...אחר פטירת מורינו אור שבעת הימים פעה"ק צפת ת"ו לחיי עלמין אז התחיל מוהר"ח ז"ל לעשות סדר למה ששמע מרבו וכן היה עושה לפחות כ' שנה או יותר ומזה נמצא לפעמים סותרים כמעט זא"ז וכפולים ומכופלים ומהדורות שונות עד אשר חיבר מהדורא בתרא שלו כ"א.

לשמור דרך עץ החיים'

עם פטירתו של רבינו עבר החיבור ליד בנו מהר"ש ויטאל שאף הוא נהג בו כמנהג אביו, טמנו בין אוצרותיו ולא נתן לאיש לעיין בו, מלבד באירועים מזומנים בהם נהג ללמוד עם חכמי מדרשו שבדמשק, איזה חלקים מתוך החיבור.

וכך כתב רבי יעקב צמח בהקדמת ספרו קול ברמה^{כב}

ואח"כ באתי לדמשק... והנה שם בדמשק מצאתי שהיו החברים יודעים, והיו קובעים מקום בכל ליל שישי ושבת מחצי היום עד עת המנחה בבית החכם השלם כמה"ר

כ. בהקדמתו לס' דרך עץ החיים.

כא. מה שקורו 'מהדורה בתרא' היינו ביחס לעריכות הראשונות של חכמי אר"י שנעשו מכתבים שעדיין לא סדרן מהר"ח כראוי וכאשר נתבאר.

כב. הקדמה זו (שנשמטה בדפוסים) נתפרסמה לראשונה בקרית ספר שנה כ"ו ירושלים תש"י, ומכתה"י אחר בסו"ס תפארת אדם למהר"י צמח ב"ב תשמ"ב עמ' רכ"ה, כמו"כ חזרה ונדפסה בבנין אריאל עמ' נ"ו ובס' כתבוני לדורות עמ' ק"י.

[שמואל] בקורא שמו וכנויו ויטאל נר"ו, אשר בידו כתיבות כל ח"י בשני ספרים, עץ חיים אשר שמו של אביו זלה"ה בתוכו, ושם השני עץ הדעת [טוב], והם שני עצים ביד אחד.... כי בליל ששי לשבת ובשב' אחרי סעודה שלישית היינו שומעים מן החכם שמואל ויטאל דרושי¹²³⁴⁵⁶⁷ וכונות שבאותם הספרים והיינו קוראים בזה, ובשמעי אי זה דבר היה כל היום זוכרו כדי לכתבו במוצאי שבת, ובודאי שנחלפו כמה דברים, ועכ"ז תמצא לכאן כמה דברים ממה שכתוב אצלינו ומהם תדע כמה טעיות נפלו בהם:

כיוצא בזה כתב גם רבי מאיר פופראש בהקדמת דרך עץ החיים: '....כי הגליתני מארץ הקדושה מעיר לעיר נע ומטלטל ובאתי דמשק, ואז זכיתי ונכנסתי לחדרי היכלי הקודש מו' שמואל ויטאל בן הגאון, ובו הגיתי מעט זמן, כי לא הייתי רק זמן ח' ימים, וגנב גנבתי מעט מהסדר הקודש אשר שם נמצא ונגמרו מאויי... אשרי עין שזכה לקרוא מן עץ החיים ואכל וחי לעולם. והספר הזה היה כמוס וחתום ביד בנו הרב הנ"ל...'

העיון בחיבור קדוש זה היווה משאת נפש של כל חכמי הדור בעלי חכמה פנימית, ואלו הרחיקו עד לביתו של מהר"ש ויטאל על מנת לאחוז ולטעום מעץ החיים.

גם רבינו השל"ה הקדוש – רבי ישעיה הלוי הורוויץ נשתבח בעצמו על היותו מרואי פני הספר הקדוש. וכך רשם באגרתו הנז"ל:

'...בכך בעברי דרך דמשק הביאני בנו [רבי שמואל ויטאל] לחדרו ונתן לי הספר, והיתה לי הקריאה קשה במאוד כי היה כתב ספרדי. אבל דע כי מיום שנתנה התורה לא היה ספר כזה... ואני הייתי בדמשק שני ימים כי אח"כ יצאה השיירה והוצרכתי לילך. ובספר ההוא מבוארת החכמה ע"פ הסדר ראשי פרקים, עין לא ראתה אלהים וולתיך'.

לימים כאשר עקר מהר"ש ויטאל מקומו למצרים, הביא עמו ספר זה, ושם ראהו גם גאון עוזנו החיד"א וכפי שרשם ביומנו²: 'הנה בשנת תקכ"ד בבואי מצרים... והלכתי לסי' ישראל סולם לראות כתבי מהר"ו זצ"ל, שהוא לקחם במשכון מח' יוסף ביליידו... והם כ"י מהר"ו זצ"ל בעצמו. והלכתי שם וראיתי כל השערים כתובים מטהרת יד הקדש מהר"ו זצ"ל כד'.

כג. מעגל טוב השלם עמ' 58.

כד. וראה גם בשם הגדולים ערך מהר"ו: ואני הצעיר ראיתי בארץ מצרים הח' שערים מכ"י מהר"ו עצמו.

סוף דבר, חיבור זה כפי המתכונת המדוייקת שקבע מהרח"ו לא נדפס מעולם עד עצם היום הזה.

אכן זכו דורות אלו, למה שלא זכו דורות קודמים, וחיבור נורא זה הכתוב כולו בטהרת כתיבת יד קודש רבינו, נמצא עמנו היום, אשרי עין ראתה כל אלה.

אוצר החכמה

שמונה שערים

כאמור לעיל היה ספר עץ חיים בידי בנו מהר"ש ויטאל, כמוס עמדו חתום באוצרותיו. מחמת איזה טעמים (אשר מקצתם מסר מהר"ש ויטאל בדבריו המובאים לקמן), הסכימה דעתו כי לתועלת הלומדים והשגתם ראוי לערוך חיבור זה בשינויים מה^כ.

ואלו הם דברי מהר"ש ויטאל^כ: 'אמר הצעיר שמואל בן הרב הגדול המחבר כמהר"ר חיים ויטאל ז"ל... אמרתי אני אל לבי עד מתי יהיה ספר אבא מארי ורבי ז"ל גנוזים תחת ידי ואני ובני וביתי נעבוד את ה' ואין לזולתי חלק בהם, להיות כי כל הקורא בהם ילאה להיותם רובם ככולם מפוזרים ומפורדים כנתינתם מסיני, ואין מוקדם ומאוחר בתורה... והנה אבא מארי ז"ל, להיות לבו רחב כפתחו של אולם, וכל רז לא אניס ליה והוא המאסף הוא המשביר בר לרעב ולצמא לא שת לבו לקרבה אל המלאכה הזאת ולתת סדר בכל ספריו.

ובעת העיר ה' את רוחי וטרחתי ויגעתי ומצאתי והוצאתי לאור משפט הספרים האלו כאשר עיני כל העוסקים בהם תחונה משרים בעזה"י וחלקתי אותם לח' שערים כרצון אבא מארי ז"ל כי לעשות רצונו נתכונתי. האמנם שניתני דרכו בכמה מקומות לצורך שעה ותקנתי וסדרתי השמונה שערים בדרכים אחרים כדי להיות נקל מאד בפי הקורא בהם.

ואלו הם פרטי השערים: השער הראשון... שער ההקדמות: השער השני... שער מאמרי רשב"י: השער השלישי... שער מאמרי חז"ל: השער הרביעי... שער הפסוקים: השער החמישי... שער המצות: השער השישי... שער הכונות: השער השביעי... שער רוח הקודש השער השמיני... שער הגלגולים'.

כה. ואם ניתנה רשות הו"א שבזה רצה להציל עצמו מדברי רבינו שציווה שלא להדפיס הספר, כמבואר לעיל מדברי השלה"ק.

כו. נדפסה בהקדמת כל אחד משמונת השערים.

עיקר השינויים שעשה אפוא מהר"ש ויטאל מעריכתו של אביו הלא המה: א. מהרח"ו רשם דברי החברים בסוף כל שער, ואילו מהר"ש ויטאל שילבם במקומם ועירבם עם דברי אביו^{כז}, שכן רצה ליתן רציפות והמשך אחד לכל סוגיא וסוגיא ולא לחלקה לפי בעלי השמועה. ב. כיון שכך ביטל גם את שער א' שהיה מיוחד לכתיבות האר"י ז"ל בלבד וסדרו בכל לשון וענין במקומו. ג. שער מאמרי זוהר שבעין חיים, חילקו מהר"ש ויטאל לב' שערים: שער מאמרי חז"ל ושאר מאמרי רשב"י. וכך עלתה בידו לשמור על מנין שמונה שערים שקבע אביו מהרח"ו. ד. עוד הוסיף מהר"ש ויטאל ושילב מס' דרושים שלא נכללו בחיבור עין חיים כלל.

שבעה מתוך שמונת השערים שסדר מהר"ש ויטאל נמצאים עמנו, בעצם כ"ק. מתוך הקולפונים של כתבי היד^{כח} למדנו כי ערך מהר"ש ויטאל את השמונה שערים בין השנים ת"ט לת"ד. זכה מהר"ש ויטאל ולדורות נתקבלו ספריו ושעריו, והם עלו ונדפסו ונתפשטו בכל ישראל.

וזה סדר הדפסתן^{כט}: שער ההקדמות – ירושלים תרכ"ה. שער מאמרי רשב"י – שאלוניקי תרכ"ב. שער מאמרי חז"ל – נדפס יחד עם שער מאמרי רשב"י הנ"ל.

כז. ראה לקמן מה שהבאנו מדברי הגר"א שמבואר מדבריו דלדעתו קלקלה גדולה היא זו. גם רבינו הרש"ש לא נחה דעתו מתעורבות זו. ומצוי בכתבי היד, שער הכוונות עם הגהות כתי"ק בהם רשם הוא ציונים לעצמו, מורה מקום לדברי החברים על מנת להבדילם מדברי מהרח"ו. – ראה מש"כ במקבציאל (כ"ח עמ' שס"ד) ואילך. ושם תיאר כת"י נוסף של שער הכוונות שבגליונותיו רשם סופרו – ה"ה רבי משה ביואס – סימן 'מש"ס' (= מה ששמע מזולתו) בצד כל מאמרי החברים ששולבו בלא כל סימן בתוך הספר. לפני חכם זה עמד עין חיים בכ"ק רבינו ועפ"י כלכל את מלאכתו. וכך רשם רבי משה בראש כתב היד: 'שנת תנ"ו ע"ו זכיתי ובאתי למצרים, וראיתי את ספר עין חיים ופרי עין חיים מכתובת הרב מהרח"ו וצוק"ל. ומה שיש שינוי מהעתקה שהעתיק בנו ז"ל הנמצא בידינו הוא, שבספר עין חיים כתב מה ששמע הוא בעצמו מפי האר"י זלה"ה [לבדו], ומה ששמע מזולתו מפי האר"י ז"ל ציינו לעצמו. ובהעתקה זו [של הרש"י ז"ל] עירב הכל. ועל כן אני הצעיר הפרשתי אותם, וצינתי כל המקומות שהם מה ששמע [מהרח"ו ז"ל] מזולתו, וכתבתי בחוץ [בגליון] מש"מ ראשי תיבות מ"ה ש'שמע מזולתו. עוד בדף קל"ד ע"א פיסקא המתחלת ענין הק"ש והתפלות וכו' עד וגם למה הוא בלילה ולא ביום [ע"כ], לא מצאתי בספר עין חיים הנזכר, ואפשר שמצאו [הרש"ו] באיזה כתבים אחרים. רשימה מפורטת ומלאה לדברי החברים שבשער התפילה שער הגלגולים שער המצוות ושער רוח"ק, ע"פ השוואה לעין חיים בכת"ק רבינו נדפסה במקבציאל שם.

כח. ראה הערה קודמת.

כט. ציינו כאן רק דפוסים ראשונים.

ל. ובשער זה נכלל (דף ח, א) 'מאמר פסיעותיו של א"א'. וכפי האמור בראש הדברים לא היה מאמר זה לפני מהר"ש ויטאל לא מכת"י האר"י ולא מכת"י מהרח"ו. ההעתקה שהיתה לפני מהר"ש ויטאל משובשת במאד וכמש"כ

שער הפסוקים – ירושלים תרכ"ח. שער המצוות – שאלוניקי תרי"ב. שער הכונות – שם תרי"ב, שער רוח הקודש – ירושלים תרכ"ח. שער הגלגולים שם תרכ"ח.

ועוד טרם הדפסתם נפוצו בכתבי היד וכדברי הרב חיד"א לא: 'זוה שלשים שנה ויותר שיצאו לאור לב שמונה שערים מסודרים מבין מהרח"ו מ' שמואל ועליהם יש לסמוך'. ויעידו על כל ריבוי כתבי היד מהם.

אלה גם אלה: ספרי הליקוטים הדרשות והכוונות, עץ חיים, ושמונה שערים – הם כתיבותיו הראשונות של רבינו והם המכונים: מהדורה קמא – 'מ"ק'.

לכלל הכתבים המשתייכים למהדורא קמא יש להוסיף גם 'דרוש השתלשלות העולמות' לג. בשני כתבי היד המחזיקים דרוש זה נכתב: 'זהו מ"ש כמוהר"ר חיים נר"ו לכמוהר"ר שלמה סאגיש נ"ע בלכתו ירושלימה'. או: 'הדרוש שיבא אמרו מוהר"ח לרש"ס וכתבו מהרי"ן נון'. 'קונטרס ע"ב דאדם קדמון' נמצא בכמה כת"י, ומהם כת"י מהר"נ שפירא. הקונטרס נדפס בספר ארבע מאות שקל כסף קראקא תרמ"ו לד.

ספר השתלשלות

אוצר החכמה

דפוס תולדות

מהר"ש ויטאל שם. מאמר זה נדפס מתוך העתקה שלמה יותר בסו"ס חסד לאברהם למהר"א אזולאי אמ"ד תמ"ה ובראשו נכתב: 'העתק מכתב אחד אשר שלח מוהר"ר חיים ויטאל לגביר אחד וכו''. מהדורה מושלמת של המאמר מתוך כת"י אשר עמד לפני הרמ"פ והגיהו בעצם כ"ק נדפס בתוך: 'כתבים חדשים מרבינו חיים ויטאל זלה"ה'. אהבת שלום ירושלים תשנ"ח.

לא. שה"ג ערך מהרח"ו.

לב. ובזמן כתיבת הדברים לא נדפס אף אחד מן השערים המצוינים של מהר"ש ויטאל.

לג. שם זה ניתן ע"י המלבה"ד, ב"ב תשמ"א.

לד. ראה בנין אריאל עמ' ל"ג

הכתיבה השניה – 'מהדורה בתרא'

כאשר סיים רבינו לכתוב ולסדר כל היקף תורת רבו האר"י ז"ל כאשר קבל מפיו בשמונה השערים שבספר עץ חיים וכנז"ל. חזר על תלמודו ושב שנית לקדשה והניף ידו לכתוב מהדורות נוספות מכללות תורת רבו. בכתיבות אלו הרחיב רבינו עוד יותר ובתוספת ביאורים בין דברי רבו, רובם משל האר"י גופא ממקורות אחרים ולעיתים גם משל עצמו. דברים שהוצעו ונכתבו בלשון ספק במהדורא קמא, נכתבו בפשיטות במהדורא בתרא, כפי שהכריעה דעתו ועלתה הסכמתו.

עוד נמצא בין בתרי המהדורא בתרא דרושים שלמים וסוגיות ונושאים שאינם אלא סיכומים שכתבם מרישא לסיפא, הרח"ו ז"ל בעצמו, ודוגמא לזה הוא רובו ככולו של שער פנימיות וחיצוניות לה שכל מעיין בו יראה בעיניו ובלבבו יבין שמעולם לא מסר האר"י דרוש בסגנון זה לתלמידיו אלא הרח"ו ז"ל הוא המלקט מדרושים שונים וחלוקים שקיבל מרבו בכל סוגי הנושאים כללים וידעות בענין מסוים, ומרכזם למקום אחד ומשווה השמועות והכללים זה לזה ומפלפל בהם ועורך אותם ע"פ ראיות והוכחות והכרחיות שמביא מכל כללות הדרושים שקיבל מרבו לקראת מסקנות מסוימות, וכנראה בכל שער הנ"ל שם והדומים לו'ל.

גניזתה וגילוייה

כתבים אלו גנוזים מהרח"ו בהיותו בצפת ל" ע"י קבורה ל"א, לאיזה טעם כמוס'ט, ולפיכך לא הגיעו לידי בנו מהר"ש ויטאל ולא היו בידו, ומשום כך אין מהם זכר בחבורו

- לה. נדפס בע"ח שער מ'.
- לו. כתבוני לדורות עמ' כ"ז. (ומשם גם כל תיאור ענין המ"ב דלעיל).
- לז. כ"כ הר"י צמח ז'הנה הרב ר' חיים שם אותם בגניזה קבורים 'שהוא זלה"ה מאז בהיותו בצפת תב"ב גנו כל אלו הכתובים בבית החיים כמו שידוע הענין. וכ"כ הרב חיד"א בשדה"ג בערך הר"י צמח. ז'היו קבורים שגנוזים מהרח"ו עצמו. ומכ"ז תמוה מאד מש"כ הרב חיד"א גופיה בשדה"ג (ערך מהרח"ו) 'מהדורא בתרא... מהרח"ו ציוה לגנוזה בקברו, ורבנן קדישי אשר בדור ההוא ע"י יחודים הוציאוהו מקברו ברשות ע"י שאלת חלוס ובא לידי מ"ה יעקב צמח ומ"ה מאיר פאפראש'. ובשלישית שינה הרב חיד"א וכתב (מערכת ספרים, ערך עמק המלך): וכבר כתבנו

שמונה שערים. אכן אוצרות אלו שכיסה מהרח"ו נגלו עוד בחייו, ובאו לידי גדולי החכמים ובעלי חכמה פנימית, והם הצילום מן הכליון^מ מתוך כתבים אלו נחצבו ונערכו חיבורים מפוארים המשלימים את קבלת רבינו האריז"ל בשלמות גדולה יותר.

הכתבים הגנוזים באו לראשונה לידי של מהר"א אזולאי בעל חסד לאברהם, והוא המודיענו על כך לראשונה. וזה לשונו בהקדמת ספרו^א אור החמה^{מא} :

ובחמלת ה' עלי באו לידי רוב ספרי הרב האלהי כמהרח"ו נר"ו אשר קביל מהרב האלהי הרי"א זלה"ה עם ביאור קצת לשונות מספר הזוהר אשר חידש הוא נר"ו קודם שלמד עם האלהי הרי"א זלה"ה בכתב ידי הרב נר"ו, והנם מחוקים ומטושטשים וקרועים ומפוזרים בהרבה מקומות^{מב}.

עריכת חיבורים מתוך הכתבים

מהר"א אזולאי לא פירט תוכן הכתבים אשר מצא והיכן מצאם, אכן כתבים אלו באו גם לידי המקובל רבי יעקב צמח, אשר הודיע עניינם וכנסם לכלל חמשה חיבורים. וז"ל בהקדמתו לספרו קול ברמה הנז"ל:

והנה בסוף שנה הראשונה שבאתי פה ירושלים תוב"ב, באו לידי כמה דרושים חדשים אשר הרבה מהם אינם בשום ספר, אפילו באותם שביד בנו של הרב ר' חיים ויטאל זלה"ה. והם דרושים עמוקים מאד וכולם כתובים באצבע אלהים הרב ר' חיים זלה"ה עצמו בשם הרב ר' יצחק אשכנזי זלה"ה וכו'.

^{אצבע החכמה}

כמה פעמים שמו"ה מהר"א אזולאי ומהר"י צמח ז"ל עשו הפסקות ויחודים עד שהרב מהרח"ו ז"ל נתן להם רשות לחפור בקברו ולהוציא משם הכתיבות שצוה הוא ז"ל לגנון והוציאום משם, וכ"ז פלא (והרב חסד לאברהם גופיה מכחיש הכל שכותב שמצא הכתבים בחיי חיותו של מהרח"ו - ראה למעלה) ותפוס לשון ראשון. עיין כתבוני לדורות עמ' ל"א.

לח. ועיין מנחת אלעזר לגה"ק ממונקאטש (ח"ד סי' ד') שפלפל בהיתר שראה מהרח"ו לקבור כתבים אלו, וראשית דבריו פתח: ומהרח"ו היה גאון עולם נפלא גם בנגלה כידוע ע"ש.

לט. והר"מ פאפרש בהקדמת דרך עץ חיים כתב ו'לרוב עמקו גזו' ועיין מה ששיער טעם אחר בזה בכתבוני לדורות עמ' כ"ט.

מ. ועיין בהסכמת הגה"ק מצאנו בעל דברי חיים לספר זרע קודש (לבוב תרכח): 'כידוע שגם הרב מהרח"ו מנע מלהוציא לאור חידושי ומה שקיבל מרבו האריז"ל זלה"ה, ולא הניח לתלמידיו לכותבם, ואעפ"כ עשו צדיקי הדור כמה תחבולות והתפעלות להעתיקם ולהוציאם לאורה, והארץ האירה מכבודו ומלאו פני תבל'.

מא. דף ב' ע"א.

מב. עיין בדברי מהר"י צמח בסמוך המספר על מקור הכתבים שבאו לידי מהר"א אזולאי.